

TÜRK HALK İNANÇLARINDA VE HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARINDA MEYVE

Yard.Doç.Dr. Mustafa SEVER*

Özet: *Göreneğe bağlı/geleneksel tedavi yöntemleri, birtakım inanç ve uygulamaları kapsar. Bu inançlar deney ve gözleme dayanan ampirik inançlardır; ki sözlü gelenek yoluyla yayılırlar. Halk ilaçları gelenek içinde öğrenilir. Ot ve bitkiler, kökler, meyveler vb. geleneksel tedavi yöntemlerinde hastalık ve rahatsızlıklara karşı kullanılır.*

Bu çalışmada, halk inançları ve halk hekimliği uygulamalarında kullanılan meyveler araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: İnanç, tedavi, ilaç, meyve

Fruit in Turkish Folk Beliefs and Traditional Folk Medicine

Summary: *Unconventional/traditional treatments includes a certain number of beliefs and practices. This beliefs are empirical beliefs, based on experience and observation. It is circulated by oral tradition, observation and demonstration. Folk medicine is an unofficial health related practice that has traditionally existed and is learned informally by word of mouth and through observation and demonstration. Various type of traditional medicine such as herbs, roots, fruits, etc. Are used for treatments of any illness and disorders.*

In this study, the fruits were researched from the point of folk beliefs and treatments.

Key words: Belief, treatment, medicine, fruit.

* Gazi Üniv. Kırşehir Eğitim Fak Öğr. Üye. severm@gazi.edu.tr

GİRİŞ:

Kişinin günlük yaşamında birtakım maddî ve manevî etkilerden korunması; bedenî, zihnî ve ruhî birtakım özürlülerinin, hastalıklarının, rahatsızlıklarının giderilmesi yönünde halk, çeşitli inançlar ve uygulamalar geliştirmiştir. Her kültürel yapı, “hastalık sorununa” kendi kültürel değerleri, coğrafi özellikleri/çevre gerçekleri çerçevesinde çözümler geliştirmiştir. Kişilerin hastalık karşısındaki tutum ve uygulamaları da içine doğdukları kültürel çevrenin onlara sunduğu/aktardığı bilgilerin ışığında gelişmiştir. “Fertlerin hastalık karşısındaki tutum ve davranışları, mensup oldukları toplumun değer oriyantasyonu (yönlendirme), inanç sistemleri veya tek kelimeyle kültürünün bir tezahürüdür” (Türkdoğan, 1991: 168).

Geleneksel halk hekimliği uygulamaları, binlerce yıl öncesi atalarımızın tabiat olaylarını, çevrelerini algılama, anlamlandırma ve etkisinde kaldıkları olay ve durumlara karşı tepkide bulunma ve toplumsal yaşam içindeki etkileşimleri sonucu doğmuştur. Geleneksel tedavi anlayışında yaşanılmış, birçok kere denenmiş uygulamalar ve bu uygulamalar çevresinde gelişmiş inançlar etkili olmuştur.

Kullanılabildikleri ölçüde, kalıp bilgi ve davranış olarak biçimlenen inanç ve uygulamalar nesilden nesile sistemli/resmî olmayan/unofficial yollarla aktarılmıştır. Yerleşik yaşama geçiş, şehirleşme ve dolayısıyla haberleşme, ulaşım imkanlarının gelişmesi, sağlıkla ilgili kurumların oluşturulması sürecinde geleneksel uygulamalar ile bilimsel tıp uygulamaları birlikte kullanıla gelmiş; değişen zaman ve şartlara göre de modern tıp uygulamaları yaygınlaşmıştır.

Günümüzde, özellikle modern tıp bilgi ve hizmetlerinden uzak veya modern tıptan çeşitli nedenlerle yeterince yararlanamayan insanlar, yörelerinde yetişen ve temin edilme imkanı olan meyveleri (tabii ki sadece meyveler değil, meyvelerin yanında sebzeler, çeşitli otlar, kökler, yumrular, çeşitli hayvanî ürünler vd.), belli hastalık veya rahatsızlıkların tedavisinde kullanılmaktadırlar.

Bu çalışmada tarihin derinliklerinden günümüze dek uygulana gelmiş, günümüzde alternatif tıp, alternatif farmakoloji olarak adlandırılan ve halk arasında bugün de yaşayan inanç ve uygulamalar çerçevesinde, hayatın çeşitli geçiş dönemlerinde (doğum, evlilik ve ölüm) bir motif veya sağaltım malzemesi olarak kullanılan meyveler üzerinde durulacaktır.

I. DOĞUM

a- Doğum Öncesi:

1-Gebe kalma, kısırılığı giderme amaçları çerçevesinde yapılan ve halk hekimliği kapsamında veya dinî-sihri nitelikte olan uygulamalar:

Çocuk, Türk toplumunda ailenin sürekliliğini sağladığı gibi kadının da toplumdaki statü ve değerini güçlendirir. Diğer yandan çocuksuzluk ise, tam tersi, ailenin bozulmasına kadar gidebilecek birtakım sorunların doğmasına yol açabilir. Bu sorunun giderilmesi yönünde birçok dinî-sihri uygulamaların yanında meyvelerin de halk hekimliği uygulamalarında kullanıldığı görülmektedir.

Elma halk kültüründe üremenin, çoğalmanın sembolüdür. “Elma, çocuksuzluk için bir çaredir. Pek çok masal ve halk hikayesinin çocuksuz padişahı, bir pirin kendisine verdiği elmanın yenilmesinden sonra baba olma mutluluğuna erişir.” (Sakaoğlu, 1996: 6). Çocuk sahibi olamayan padişah ve veziri, kılık değiştirerek birlikte dertlerine devâ aramaya çıkarlar. Yolda kendilerine rastlayan bir dervişin verdiği elma vasıtasıyla muratlarına erer; padişahın oğlu, vezirin ise kızı olur. Türk kültüründe “elmalı yer, döl tutmaya müsait, hikmetli yerdir. Bu tür kut bulmuş yerlerde Tanrı’ya çocuk sahibi olmak için yakarılır ve buralarda yatılır.” (Kalafat 1999: 84) Manas destanında da Cakıp Han, evliliğinin üzerinden on dört yıl geçmesine rağmen çocuk sahibi olamayınca karısı Çıyırıcı’ya “Sen belini sağlam bağlamadın, bir çocuk doğurmadın. Mezarlı yerleri, yatırları ziyaret edip elmalı, kutlu yerlerde yuvarlanmadın” (İnan, 1985:14) diye sitem eder.

Eski Türk yaşayışında ata ruhlarından korkulduğu, çekinildiği gibi, onlardan yardım da umulurdu. Buna bağlı olarak mezarlar, ağaçlık yerler, su kenarları ata ruhlarının buldukları yerler olarak değerlendirildiğinden buralar ziyaret edilirdi. Adak ve kurban ritüelleri böylesi yerlerde uygulanır; böylesi yerlerde dileklerde bulunulurdu. Günümüzde de eski Türk inançlarıyla İslami inançların bir uyumu şeklinde bu uygulamalar devam etmektedir*.

Doğum ağrıları çeken kadına ısırttırılan elmayı (Eskişehir) yiyen kısır kadının çocuğu olur (Örnek, 1966: 15). Burada halk inançları ve pratikleri çerçevesinde bir özelliğin, hastalığın vb. göçürülmesi/aktarılması yapılmaktadır. Sözelimi, hastanın iyileştirilmesi bağlamında ocaklı veya hoca tarafından bıçak ucuna bir parça ekmek takılır ve hasta bu bıçakla parpılanır. Parpılama sonucunda bıçak ucundan çıkarılan ekmek köpeğe verilerek hastalık köpeğe aktarılır/göçürülür. Isırılan elmanın başka bir kadın tarafından yenmesinde de aynı pratik işletilmekte; gebe kalma ve doğurma özelliği, elma vasıtasıyla bu özelliğe sahip olmak isteyen başka bir kadına göçürülmektedir.

Külde pişirildikten sonra ikiye bölünerek üzerine kimyon serpilen turunç (Balıkesir) çocuğu olması istenen kadının rahmine konulur. Bon-

cuk cevizi (Hal/Elazığ) bir bez veya tülbent içinde veya doğrudan doğruya kadının rahmine konulur (Acıpayamlı, 1961: 18).

Kadının gebe kalabilmesi için kara üzüm ezilerek sakız haline getirilir, bir tülbent üzerine serilerek yakı şeklinde kadının beline sarılır. Ocaklı kadın/ ebe, küçük bir nara ip bağlayarak çocuğu olması istenen kadının rahmine koyar (Selve, 2003).

Narın tanesinin çok olması, bereket ve üretkenliğin sembolü olarak değerlendirilmesi sebebiyle, rahme konan nar da kadında üretkenliği sağlayacaktır.

b-Gebe kalmaktan kaçınma:

Değişen toplumsal ve ekonomik şartlar içinde aileler, doğacak çocuğun rızkıyla, kısmetiyle doğacağına inanmakla birlikte çalışma şartlarına ve ekonomik durumlarına uygun sayıda çocuk sahibi olmak istemektedirler. Bu sebeple hamile kalmak istemeyen kadınların tıbbî yöntemler yanında geleneksel yöntemlere de müracaat ettikleri görülmektedir.

Çocuk olmaması için ekşi erik pestilini keserek rahme koyarlar (Güneş, 2003).

c-Aşerme, gebelik dönemi:

Aşerme, gebe kadının kimi yiyecek ve içeceklerden tiksinti duyması, kimi yiyeceklere ve içeceklere de aşırı istek duyması olarak değerlendirilir ve gebelik döneminin ilk üç ayından sonra başlar. Yenilen yiyeceğin çocuğun fizikî görünümünü etkileyeceğine, dahası cinsiyetini etkileyeceğine inanılır.

Ekşi elma, erik, vd. meyvelerin hamile kadın tarafından yenmesi durumunda doğacak çocuğun kız olacağına; aynı şekilde tatlı veya tatlı meyve yiyen hamile kadının da oğlan doğuracağına inanılır. (Renkliova 2003) Bu inancın ifadesini ye ekşiyi doğur Ayşe'yi, ye tatlıyı, doğur atlıyı sözünde bulmak mümkündür.

Çocuğun sağlıklı ve güzel olması için hamile kadın elma, üzüm, ayva gibi meyveleri yemelidir. Sözelimi hamile kadın, hamileliği boyunca bol bol elma yerse çocuk hem sağlıklı, al yanaklı hem de oğlan olur. "Çocuk sahibi olmada etkili olan elma, çocuğun güzel olmasında ve cinsiyetinin belirlenmesinde de rol oynar" (Şimşek, 1996: 209). Ayva yerse çocuk gamzeli, çilek yerse akıllı, zeki, şeftali yerse tüylü olur. Kara üzüm yiyen hamilenin doğurduğu çocuğun gözleri de üzüm gibi siyah olur.

Hamile kadın, eğer bir narı keser ve ayna üzerinde yerse, al yanaklı, al dudaklı güzel bir çocuğa sahip olacağına inanılır. Hamile kadın,

ayna üzerinde kendini seyrederek nar yediği için çocuğu da kendine benzeceğine ve nardaki pembe ve kırmızı renklerin çocuğa geçeceğine inanılır (Renkliova, 2003).

d-Doğum ve doğum sonrası:

Çocuk doğduktan sonra, taşıyor olabileceği hastalıklardan arındırılması, terinin kokmaması, teninin güzel ve düzgün olması, ilerde yaralanması halinde yarasının çabuk iyileşebilmesi için tuz, bal gibi maddelerin yanında üzüm pekmezinin belenir. Çocuk, doğduğunda benzi kara ise, karamih hastası olduğuna inanıldığından çocuk üzüm pekmezinin belenir (Bozlar, 2003).

Çocuğun kesilen göbeği, zürriyetinin bol olması için elmaliğa gömülür. Çocuk, doğduktan sonra içine murt yaprakları ve çam pürü konulan su ile yıkanır. Çocuğun göbeğinde bir iltihaplanma olmuşsa, yün yakılarak külü zeytinyağı ile karıştırılır ve çocuğun göbeğine sürülür (Renkliova, 2003; Kılınç, 2003).

Çocuğun pişiklerinin tedavisinde murt (mersin) yaprağı dövülerek tülbentten geçirilir ve pişiklere ekilir. Murt (mersin) yaprağı dövülüp zeytin yağı ile karıştırılarak çocuğun vücuduna sürülürse, çocuğun teri güzel kokar (Renkliova, 2003).

Doğum sonrası loğusanın sütünün çok olması için incir yedirilir. Yedi çeşit baharat kaynatılır ve “kaynar” adı verilen bir içecek elde edilir. Bu içecek, üzerine ceviz konularak loğusaya ve loğusa evini ziyarete gelen misafirlere ikram edilir. “Sütün çoğalması için anneye melengiç/çitlenbik yedirilir” (Uğur, 1948: 9).

Loğusaya elma yedirmezler, çünkü loğusada elmacık çıkar; üzüm yerse soğuklatır ve bir daha çocuğu olmaz (Selve, 2003). Loğusanın sütünün bol olması için kayısı hoşafı içirilir (Göztak, 2003).

Yapılan uygulamalar, loğusa kadının hem kısa zamanda iyileşmesini ve gündelik hayata katılmasını hem de çocuğa yeterli süt verebilmesini, dolayısıyla çocuğun sağlıklı olmasını amaçlayan uygulamalardır.

II. EVLENME

Tarihin derinliklerinden günümüze kadar Türk toplum yapısında ev, ocak sahibi olmak, evlilik kurumunun tesisi ile mümkün olmuştur. “Türkçede izdivaç için kullanılan evlenme veya evlendirme tabirleri, evlenen erkek veya kızın baba ocağından ayrılarak ayrı bir ev (aile) meydana getirdiğinin ifadesi” (Kafesoğlu, 1993: 216) olarak kullanılmıştır. Türk kültüründe belli yaşlara gelen gençlerin evlenmesi/evlendirilmesi, toplum yapımızın sağlık ve düzen içinde gelişmesi, sürmesi için bir ge-

reklilik olarak algılanmıştır.

Düğünün başladığını haber vermek için dikilen bayrak direğinin uç kısmına çeşitli nesnelere (mendil, eşarp, çam veya nar dalları/yaprakları) yanında turunc, ayva, nar elma, vd. meyvelerden takılır. Bayrağın dikilmesiyle düğünün başladığını gören komşular, düğün ekmeği yapılıns diye düğün evine un götürürler. Unun üstüne üzerinde meyvesi olan bir ağaç dalı dikilir veya un üzerine bir meyve konulur. Burada koruyucu ruhlara yapılan bir saçı, kansız bir kurban olarak sunulan meyvenin işlevi, düğünün bereket, bolluk içinde geçmesi, gelecek gelinin üreğen olmasıdır. Bu tip uygulamalar, özellikle yörede bol ve kolay bulunan, hatta geçim aracı olan meyve aracılığıyla tabiatı, tabiat yasalarını etkilemek için yapılan büyüsel işlemlerdir.

Yine, kurulan evliliğin bereketli olması, çocuğun çok olması için gelinin oğlan evine gelmesinde damat ve sağdıçlarca başına çeşitli yiyeceklerin (leblebi, şeker) yanında saçı olarak fındık, fıstık, üzüm, incir saçılır. (Özgür, 2003) “Benzer benzeri etkiler” şeklindeki halk inancının yansıması olan bu tür uygulamalarda da çeşitli meyvelerin özelliğinin geline, kurulan eve/ocağa aktarılması/göçürülmesi hedeflenmektedir. Diğer yandan anoloji yoluyla bu saçılarla, evlenen gençleri birbirlerine tatlı göstermesi, onlara geçim düzeni ve güzel evlatlar vermesi, kazançlarının bol olması (Çetinkaya, 1982: 89) yönünde Tanrı’dan dilekte bulunulmaktadır.

III. ÖLÜM

Ölüm, hayatın kesin ve tam olarak bitmesidir. İnsan muhayyilesinin hakkında en fazla çalıştığı, en fazla fantezi ürettiği bir hadisedir. Bu nedenle, ölüm gerçeğini kabul edip etmeme ruh durumuyla insanlar, birçok inanış ve uygulama geliştirmişlerdir.

Ölen kişi kadınsa, yıkandıktan sonra kefenleme esnasında ağzına bir tane hurma veya zeytin konularak “Bu dünyadan götüreceğin son şey bu olsun, gözün geride kalmasın” (Akpınar, 2003) denilir. Böylece, ölen kişinin evinden, dolayısıyla da dünyadan kısmetinin kesildiği, geride kalanları rahatsız etmemesi gerektiği söylenilmek istenir. Eski Türk toplumunda ata ruhlarına karşı duyulan saygının yanında onlardan korkulur. Gittikleri âlemden geri dönmemeleri, yaşayan insanları rahatsız etmemeleri için onlara birtakım kurbanlar sunulurdu. Burada da ölüye/ruha kansız bir kurban sunulduğu görülmektedir.

Ölü gömüldükten sonra “mezarın üzerine meyveli nar ağacı dalı dikilir” (Uğur, 1948: 25). Mezarlıktaki meyve ağaçları kesilmez, meyveleri yenmez.

Ölen delikanlılar için bir ağaç dalına elma takılır/elma donatılır; bu elmalı dal tabutun önünde biri tarafından taşınır (Örnek, 1971: 57; Altıparmak, 2003; Sever, 2004). Tunceli’de ölen kişi evlenmemiş erkek ise, sağ eline bir elma konularak defnedilir (Kalafat, 1996: 30)

Artvin’de ceviz ağacı diken kimse, ağacın büyüyüp kendi kalınlığına geldiğinde öleceğine inanılır. Çorum’da yere hiç dökmeden bir narı yiyenin cennete gideceğine inanılır.(Kalafat 1996: 23) Nar taneleri eksiksiz yenmelidir. Zira, “Bu tanelerden birisi yere düşürülürse, yani yenmezse, şeytan onu hemen kapar”(Oğuz, 1980: 626).

Mezarın başına iğde ağacı dikilir. Eğer ağaç yeşerirse/tutarsa, defnedilen kişinin cennetlik olduğuna inanılır (Selve, 2003). İğde ağacının güzel kokulu çiçekler açması sebebiyle cennet meyvesi olduğuna inanılır. Dolayısıyla da mezar başına dikilen iğde ağacının yeşermesi kişinin cennete gittiğinin bir işaretidir.

Bu inanış ve uygulamaları, ölümden duyulan acının hafifletilmesi yönünde bir teselli, ölen kişiye karşı yerine getirilmesi gereken bir görev, ölenin gideceği yer olarak inanılan yerde rahat olmasını sağlama vb. olarak değerlendirilebiliriz.

NAZAR

Meyveleri geçiş dönemleri dışında, gerek inanış gerekse birtakım uygulamalarda da görmek mümkün. Sözelimi rüyada görülen meyveler; şekil, tat ve koku özelliklerine, meyve ağacının büyüklüğüne veya küçüklüğüne göre olumlu veya olumsuz yönde yorumlara ulaşılmaktadır. Nazarı önlemede kimi meyve ağaçlarının dallarının veya çekirdeklerinin gerek tek başlarına gerekse bir terkip şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Hastalıkların sağaltılmasında birçok meyve, meyve ağacı yaprağı, kabuğu ilaç olarak kullanılmaktadır.

Bu yöndeki inanış ve uygulamaları, insanın çevresini anlama, anlamlandırma; düşünle gerçek arasında benzerlikler kurma, çeşitli rahatsızlıklarını teşhis ve tedavi, etme gibi faaliyetleri çerçevesinde meyveleri de anlamlandırma veya onlardan yararlanma çabası olarak değerlendirilebiliriz.

Halk arasında kimi rahatsızlıkların sebepleri olarak kara iyelelerin/kötü ruhların etkisi, belli özellikteki insanların (sözelimi mavi gözlülerin) bakışları gösterilir. Bu tür rahatsızlıkları daha oluşmadan önlemek için ise, sakınılan, korunmaya çalışılan insan, hayvan, bina, araç,vd. üzere halk arasında nazarlık olarak adlandırılan belli nesnelere (iğde dalı, çatlı dalı, hurma çekirdeği, üzerlik, vb.) tek başına takılabildiği gibi birkaç nesne bir terkip halinde de asılabilir veya dikilebilir. Kötü etkilerden

korunma amacıyla yapılan bu uygulamalar “koruyucu büyü” işlemlerindedir. Bu tür uygulamalar mistik tedavi şekilleri olarak günümüzde de sürdürülmektedir.

Nazara karşı, iğde çekirdeği delinerek çocuğun omzuna dikilir. Yeni evlenenlerin evine nazardan korunmaları için iğde dalı asılır (Sağlam, 2003). Hurma çekirdeğine nalın/takunya şekli verilerek çocuğun omuzuna mavi boncukla birlikte takılır (Sever, 2004).

BİR İNANÇ OLARAK RÜYA YORUMLARINDA MEYVE

Halk inancında rüya, yaşanan zaman sonrasında olacak olay veya durumlara bir işaret olarak değerlendirilir. Görülen rüyaların yorumu, geniş bir tecrübe ve yorumlama bilgisine sahip kişilerce yapılır. Yorum, genel olarak rüyada görülen nesne ile oluşacak olay veya durumun benzeşmesi/anoloji, çağırışım yapması esasına dayanır. Rüyada görülen meyveler de şekil, renk, tat ve kokularına ve rüyanın görülme mevsimine göre yorumlanmaktadır.

Armut: Rüyada armut görmek, armut yemek kismet olarak değerlendirilir. Hamile kadının armut ağacı görmesi, hele üzerinde meyvesi olan armut ağacı görmesi erkek çocuk sahibi olacağına ve doğacak çocuğun da hayırlı olacağına işaretler. Bunun yanında hasta birisinin rüyasında armut ağacı görmesi kötüye yorulur (Kanberli, 2003).

Ayva: Rüyada ayva görmek; kimi zaman kismet, kimi zaman da hastalığa işaretler. Hasta kişinin sararmış ayva görmesi sıhhat bulacağına, herhangi birinin çokça ayva görmesi, kazancının artacağına yorulur. (Kanberli, 2003; Selve, 2003).

Badem: Rüyada acı badem görmek veya acı badem yemek; acı bir durumla karşılaşılacağına, acı sözler duyulacağına işaretler. Yeşil badem görmek ve yemek ise, bolluğa, berekete ve sağlığa işaretler (Doğan, 2003).

Ceviz: Ceviz görmek, yemek, cebine doldurmak; iyiliğe, kismete, kazanca işaretler. Cevizleri ses çıkararak karıştırmak, kavga çıkacağına yorulur. Çürük ceviz görmek, toplamak, emeğin boşa gideceğine yorulur. (Kanberli, 2003, Doğan, 2003; Sever, 2004). Ceviz ağacına tırmanmak, çıkmak, ağacın üzerinde oturmak, mevki bakımından kişinin yükseleceğine işaretler. (Sever 2004)

Dut: Dut toplamak, dut yemek yakın zamanda bir kismete kavuşulacağına yorulur (Sever, 2003).

Elma: Rüyada elma toplamak, elma yemek, kişinin uzun süredir istediği bir şeye kavuşacağına, itibarının artacağına işaretler. (Göztak,

2003; Renkliova, 2003)

Erik: Yaş erik; bolluğa, berekete yorulurken rüyasında kuru veya ekşi erik gören kişinin sıkıntıya düşeceğine, üzüleceğine inanılır. Kışın yeşil erik görmek de gören kişinin veya aileden birinin hastalanacağına işarettir (Sever, 2004).

Fındık: Fındık görmek bolluğa, varlığa kavuşulacağına işarettir (Sever, 2003).

İğde: İğde görmek, kişinin çevresinde sayılan, sevilen biri olduğuna veya olacağına, diğer insanlara yardım edeceğine yorulur (Özgür, 2003)

İncir: İncir yemek, taze incir görmek, kişinin kısmetinin, kazancının artacağına yorulur (Sever, 2004).

Karpuz: Ham karpuz, sarı karpuz görmek veya karpuzu kestiğinde ham çıktığını görmek, hastalığa işarettir. Kestiğinde karpuzun kırmızı çıktığını görmek, isteklerin gerçekleşeceğine, hatta çocuk sahibi olunacağına yorulur (Sever, 2004).

Kavun: Rüyada olgun kavun görmek; hem kısmete, bolluğa hem de gören kişinin hastalanacağına işarettir (Sever, 2004).

Kayısı: Yeşil kayısı/çağla görmek, sağlık ve afiyete işarettir (Sever, 2004).

Limon: Sarı limon hastalığa, yeşil limon ise üzüntüye, sıkıntıya işarettir (Sever, 2004).

Portakal: Özellikle masallarımızda peri kızları, dünya güzelleri, kimi zaman masal kahramanına olağanüstü biri tarafından verilen üç portakal, üç turunç, üç nar, üç limon vb. meyvelerin içinden çıkar. Meyve burada dünya güzelinin/perinin güzelliğiyle de ilgilidir.

Rüyasında portakal gören, portakalı cebine koyan kişinin oğlu olacağına inanılır. Portakal yemek, kişinin çevresinden yardım göreceğine işarettir (Renkliova, 2003).

Üzüm: Rüyada yaş/taze üzüm yemek, aile arasında birinin, kara üzüm görmek ise yakın birinin öleceğine işarettir. Beyaz üzüm görmek gözyaşı olarak yorumlandığı gibi, kişinin veya ailede birinin hastalıktan kurtulacağına da yorulur. Kuru üzüm, kişinin zenginleşeceğine, üzüm satın almak ise mal mülk satın alınacağına işarettir (Sağlam, 2003).

Zeytin: Zeytin bolluğa berekete işarettir. Yeşil zeytin, helal mal mülk demektir. Zeytinyağı görmek sağlığa, hastanın iyileşeceğine yorulur (Sever, 2004).

Rüyada sarı renkli meyveler (ayva, erik vb.) görmek, kış aylarında yaz meyvesi görmek kötüye yorulur.

HASTALIKLAR VE TEDAVİLERİNDE KULLANILAN MEYVELER

Halkın hastalıklar ve bu hastalıkların tedavisi hakkındaki temel tutum ve davranışları, içinde bulunduğu coğrafi ve kültürel ortamın karakterini yansıtır. Hastalığı algılama, kaynağını araştırma ve tedavi şeklini belirleme, toplumun inanç sistemiyle ilgilidir.

Tarih boyunca tabiatla iç içe yaşamış bir milletin fertleri, elbette hastalandığında da tedavi materyallerini yaşadığı coğrafyada hazır bulduğu hayvandan, bitkiden sağlayacaktır.

Alıç: Böbrek taşları ve böbrekteki iltihaplanmaya karşı alıcın meyvesi veya filizleri kaynatılarak içilir (Seyfeli, 2003).

Andız (Bir çeşit ardıç): DLT'de (c.I, 115) insan ve hayvanlarda özellikle karın ağrısına ilaç olarak kullanılan andız, günümüzde de çocukların bronşit olması durumunda kullanılmaktadır. Andız tohumu dövülüp bal ile karıştırılarak çocuğa yedirilir. Ayrıca andızdan yapılan pekmez de bronşit tedavisinde kullanılır.

Ayva: Ayva yaprağı ve ayva çekirdekleri -kaynatılıp içilmek suretiyle- göğüs yumuşatıcı ve dolayısıyla da öksürüğü dindiricidir. (Şar 1987: 372).

Badem: Köpeğin ısırması halinde bakla ve badem suda haşlanıp ezilir. Üzerine tuz ve un eklenerek lapa haline getirilir. Bu karışım, ısırılan yere sarılırsa ısırılan kişinin kuduz olması önlenmiş olur (Karaman, 2003, Adıyaman).

Böğürtlen:Göz ağrısında böğürtlen sıkılarak göze damlatılır. Mesanedeki taşlar için böğürtlen kaynatılarak içilir (Rengin, 1987: 123) Böğürtlen yaprağı kurutulup dövüldükten sonra zeytinyağı ile karıştırılarak yanık yarasına sürülür (Turan, 2000: 5)

Ceviz: Ceviz yaprakları, karadut yaprakları, pelin otu, mahlep tohumu ve yapışkan otu yaprağı ile beraber hazırlanan dekoksyonu kan şekerini düşürücü olarak kullanılır (Çubukçu ve Özhatay, 1987: 108)

Çilek: “Kökleri kan şekerini düşürücü olarak” (Çubukçu ve Özhatay, 1987: 112) kullanılmaktadır.

Dut: Ağız içinde oluşan yaraların tedavisinde karadut şerbeti kullanılır (Konus, 2003). Şeker hastası, her gün birkaç tane dut yaprağı yerse, şekeri yükselmez (Sever, 2004)

Elma: Bademcik için ekşi elma külde pişirilerek hastanın boğazına sarılır (Calp, 2003). Öksürük ve nezle için elmanın içi oyulur, içine “günlük” konularak közde pişirilir ve hastaya sıcak sıcak yedirilir (Sucu 1989: 215).

Gilaburu: Mide hastalıklarında ve özellikle böbrek rahatsızlıklarında, böbrekteki taşların temizlenmesinde gilaburu suyu kullanılır (Sever, 2004).

Harnup/Keçiboynuzu: Harnup/Keçiboynuzu, dövülerek yılan veya akrebin soktuğu yere bağlanırsa zehiri alır. Nezleye karşı harnup tütsüsü yapılır (Özgür, 2003).

İğde: Kaynatılarak çay gibi içilirse böbrek taşlarını düşürür (Selve 2003).

İncir: Yanlış yerleştirilmiş çıkığı düzeltmek için incir sütle pişirilir, elde edilen pelte, çıkık olan yere sarılarak bir gece bekletilir. İncir, zeytinyağı içinde bir gece bekletilip her gün bir tane yenirse kabızlığa iyi gelir. Ayrıca incir, meyan köküyle birlikte kaynatılarak içilirse balgam söktürür (Sucu, 1989: 214).

Kayısı/Zerdali: Ezilerek yenen kayısı/zerdali çekirdeğinin içi, sıtma tedavisinde kullanılır. Modern tıpta da “karın ağrısı ve şeker hastalığına karşı kullanılan” (Çubukçu ve Özhatay, 1987: 112) zerdalinin tohumu yüksek oranda zehir ihtiva etmektedir. Kayısıdan yapılan reçel, kabızlığı önler.

Kızılıçık: İdrar yollarındaki iltihaplanmanın tedavisinde, kızılıçık ve kuşburnu kaynatılıp hastaya sabahları aç karnına içirilir (Bozlar, 2003; Kılınç, 2003).

Kiraz: Özellikle yabani kiraz böbrek taşının düşürülmesinde etkilidir. İdrarda zorlanmanın giderilmesi için kurutulmuş kiraz çöpü kaynatılarak içilir (Dramur, 1987: 123). Kirazın yenmesi veya saplarının kaynatılıp içilmesi ishali keser (Seyfeli, 2003).

Kuşburnu: DLT’de (c.I, 439) ağaçların en kötüsü, azgan olarak geçen kuşburnu ishal tedavisinde, mesane ve safra taşlarının düşürülmesinde, diş eti kanamalarında ve soğuk algınlığında kullanıldığı gibi kan şekerinin düşürülmesinde de kullanılır (Özgür, 2003). Aydaş çocuk, kuşburnunun dalları arsından geçirilirse iyileşeceğine inanılır. Kuşburnu kaynatılıp içilirse mayasıl hastalığına iyi gelir (Renkliova, 2003).

Murt/Mersin: DLT’de (c.I, 438) bargan olarak adlandırılan murt/mersin, Romalı devlet adamı **Cato’nun Columella** adlı eserinde de şarabı yapılan bir meyve olarak anlatılmakta ve murt şarabının hazımsızlık, böğür ve karın ağrıları için ilaç olarak kullanıldığı belirtilmektedir

(Aktaran: Oğuz, 1980: 609). Murt (mersin) yaprakları günümüzde kan şekerini düşürücü olarak da kullanılır.

Şeftali: İshal karşı etkilidir. Şeftali yaprağı kaynatılarak içilirse, bağırsaklardaki kurdu, solucanı düşürür (Seyfeli, 2003).

Turunç, Limon ve Greyfurt: Gripal enfeksiyonlarda limon suyu içinde eritilen aspirin içilir. Böbreklerdeki taşları düşürmek, idrar yollarını açmak için aç karnına limon suyu veya greyfurt suyu içilir Böbrek taşlarının düşürülmesi için hastaya turunç suyu içirilir (Altıparmak, 2003). Baş ağrısını dindirmek için portakal kabuğu alına bağlanır (Renklio, 2003).

Üzüm: Kırık ve çıkıklar için kara üzüm dövülüp balla karıştırılarak moraran bölgeye sarılır (Konus, 2003). Vakti geldiği halde yürümeyen çocuğa, bir miktar kara üzüm, Cuma salası verilirken müezzin tarafından minarede dolaştırılarak yedirilir (Ilgaz, 1956: 1481).

Zeytin: İltihaplı yaraları iyileştirmek için zeytin ezilip yara üzerine sarılır. Bir diğer uygulamada da “zeytin, çekirdeğiyle birlikte ezilerek burkulan yere sarılır” (Sucu, 1989: 214). Zeytinin cennet meyvesi olduğuna inanılır (Oğuz, 1980: 626). Zeytinin yaprakları kan şekerini düşürücü olarak kullanılır.

SONUÇ

Gerek insan hayatının geçiş dönemlerinde, gerek rüyalarda görülme ve hakkında yorum yapma durumunda ve gerekse kimi hastalıkların tedavisinde kullanılmada meyveler; renk, tat, koku, şekil ve yöreye has olma vb. özellikleri göz önüne alınarak değerlendirilmektedir. Geleneksel tedavi pratiklerinde “halk, hastalıkları iki unsur/dikatomi (sıcak-soğuk) şeklinde algılamakta ve tedavisini de yine sıcak-soğuk derecesine göre yapmaktadır” (Türkdoğan, 1991:47)

İnsan, soğukla ilgili bir hastalığa yakalandığı zaman, ona sıcak yiyecek ve içecekler tatbik edilir. Sıcakla ilgili hastalıklar durumundaysa soğuk türden yiyecek ve içecekler tercih edilir. Mesela, soğuk algınlığı halinde soğuk su içilmez. Bu bilgilerden hareketle gebe kalamayan kadının hastalığı soğuk, tedavisinde kara kuru üzümün dövülerek bir sargı şeklindeki sarılması ise, sıcak olarak değerlendirilmektedir.

Yine aynı şekilde halk, meyvelerin tadına göre de bir dikatomi geliştirmiştir: Ekşi-tatlı. Ekşi meyveler ekşi yönde, sözgelimi gebeliği önlemede; tatlı meyveler ise artı yönde, mesela, oğlan çocuğunun meydana gelmesinde olumlu yönde bir işleve sahiptir. Gebeliğinde ekşi meyvelere aşeren kadının kız, tatlı meyvelere aşeren kadının ise oğlan doğuracağına

inanılmaktadır; ki bu ye ekşiyi, doğur Ayşe'yi; ye tatlıyı, doğur atlıyı sözünde somutlanmıştır.

İnsan tarafından nesnenin algılanışı ve değerlendirilişi, içinde yaşadığı toplumun algılamalarının etkisi altındadır. Dolayısıyla renk olarak sarı, tat olarak ekşi veya acı; soğuk ve olumsuzluğa işaret etmektedir. Keza, tatlı ise, sıcak ve olumluluğa işaretir.

Meyvelerin, özellikle gebelik döneminde, inanç ve uygulama anlamında değerlendirilişinde bire bir benzetme/analoji yapılmaktadır; yani meyvenin özellikleri ile insanî özellikler benzeştirilmektedir. Elma, kırmızılık ve yuvarlaklık açısından yanağı, üzüm yuvarlaklık ve karalık bakımından gözü, ayva şekil açısından gamzeyi, şeftali de tüyü işaret etmektedir. Rüya yorumlarında beyaz üzümün gözyaşına, ham karpuzun hastalığa yorumlanması gibi, halk muhayyilesinde meyvenin şekil, renk, tat, koku, vb. özellikleri açısından anoloji işletilmektedir. Doğum sonrası, anne sütünün çok olması için seçilen incir, düşünüldüğünde, incir yaprağının veya dalının koparıldığında süte benzer beyaz bir sıvı akar. Halk, incirle süt arasında renk ve incirin tadı, (incirdeki şeker oranı) besleyiciliği açısından bir benzerlik kurmakta ve incirin loğusa tarafından yenmesi durumunda sütünün artacağına hükmetmektedir.

Meyvelerin algılanmasında ve değerlendirilmesinde diğer bir özellik ise, yörede hangi meyveler yetişiyor ise, o meyvelerle ilgili analoji yapılmakta; yine hastalıkların tedavisinde o meyveler kullanılmaktadır. Dolayısıyla hastalık-sağlık sisteminin biçimlenmesinde iklim ve bitki örtüsü, dolayısıyla da beslenme alışkanlıkları belirleyici olmaktadır.

* Kurban konusunda geniş bilgi için Gürbüz Erginer'in "Kurban-Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüeli, YKY, Ank.1997" eserine müracaat edilebilir.

KAYNAKÇA

- ACIPAYAMLI, Orhan, 1961, **Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü**, Atatürk Ün. Ed. Fak Yay., Erzurum.
- ATALAY, Besim, 1985, **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi**; c.I, TDK Yay., Ankara.
- ÇETİNKAYA, Haydar, 1982, "*Kars Yöresi Terekeme Köy Düğünlerinde Şah Bezeme ve Kaldırma Geleneği*", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, c.IV, Gelenek, Görenek ve İnançlar, Kültür ve Tur.Bak. Yay., Ankara.
- ÇUBUKÇU, B. ve ÖZHATAY, N., 1987, "*Anadolu Halk İlaçları Hakkında Bir Araştırma*", III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, c. IV.,

Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara.

DRAMUR, Rengin, 1987, “*Böbrek Hastalıklarında Kullanılan İlaçlar*”, III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, c. IV., Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ankara.

ILGAZ, Kadriye, 1956, “*İstanbul’da Doğum ve Çocukla İlgili âdet ve İnanmalar*”, TFA, S. 84., Ankara.

İNAN, Abdülkadir, 1985, **Manas Destanı**, Kültür ve Tur. Bak. Yay. Ankara.

KALAFAT, Yaşar, 1996, **İslamiyet ve Türk Halk İnançları**, Kültür Bak. Yay., Ankara.

OĞUZ, Burhan, 1980, **Türk Halkının Kültür Kökenleri**, c. II, Doğu-Batı Yay., İstanbul.

ÖRNEK, Sedat Veyis, 1966, **Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki**, AÜ. DTCF Yay., Ankara.

....., 1971, **Anadolu Folklorunda Ölüm**, AÜ. DTCF Yay., Ankara.

SAKAOĞLU, Saim, 1996, **Masal araştırmaları**, Akçağ Yay., Ankara.

SUCU, İkbâl, 1989, “*Ege Bölgesi Halk İlaçları*”, Türk Halk Hekimliği Bildirileri (23-25 Kasım 1988), AÜ. Basımevi, Ankara.

ŞAR, Sevgi, 1987, “*İç Anadolu Bölgesinde Kullanılan Halk İlaçları*” “*Böbrek Hastalıklarında Kullanılan İlaçlar*”, III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, c. IV., Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara.

ŞİMŞEK, Esmâ, 1996, “*Türk Folklor ve Halk Edebiyatında Elma*”, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 105, Ankara.

TURAN, Fatma Ayten, 2000, **Türkiye’de Halk İlacı Araştırmaları**, Kültür Bak. Yay., Ankara.

TÜRKDOĞAN, Orhan, 1991, **Kültür ve Sağlık-Hastalık Sistemi**, MEB Yay., Ankara.

UĞUR, Sait, 1948, **İçel Folkloru**, C. II, CHP Halkevleri Yay., Ankara.

EK

KAYNAK KİŞİLER

AKPINAR, Kezban, 1913, Karacaören /Kırşehir

ALTIPARMAK, Havva, 1938, Büyükoba/Kırşehir

BOZLAR, Ferdane, 1958, Kocavilayet/Mersin

CALP, Arife, 1932, Kırşehir

DOĞAN, Fatma, 1939, Gömeç/Kayseri

- GÖZTAK, Zeynep, 1940, Kırşehir
GÜLTEN, Kılınç, 1959, Evrenli/Mersin
GÜNEŞ, Ayşe, 1928, Adaören/Beypazarı/Ankara
KANBERLİ, Hanife, 1952, Karaev/Kayseri
KARAMAN, Fatma, 1933, AşağıDağlıca/ Gerger/Adıyaman
KONUŞ, Semihat, 1935, Taşkent/Konya
ÖZGÜR, Abdülkadir, 1920, Arslanköy/Mersin
RENKLİOVA, Şefika, 1959, Evrenli/Mersin
SELVE, Kezban, 1958, Karıncalı/ Kırşehir
SEVER, Suhulet, 1933, Karaev/Kayseri
SEYFELİ, Mahmut, 1955, Kırşehir